

Карпов В. В., доктор історичних наук,
завідувач відділу аспірантури і докторантури
Національної академії керівних кадрів культури
і мистецтв

РЕСТАВРАЦІЯ БОЙОВОГО ПРАПОРУ АРМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Українська вексилологія збагатилася прапором періоду Визвольних змагань 1917 – 1921 рр.. Про його існування не було значних відомостей. Проте сама його наявність має непересічне історичне значення для воєнної історії України. Це прапор 3-ї Залізної стрілецької дивізії Армії Української Народної Республіки, який вона отримала у 1919 році за переможні бої проти більшовицьких військ під Ваняркою.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, армія, Визвольні змагання, бойовий прапор, 3-я Залізна стрілецька дивізія.

Viktor KARPOV, Doctor of Science, History
Ukrainian People's Republic Army Flag

Ukrainian vexillology has been enriched by the flag of the Ukrainian People's Republic Army 3rd Iron Rifle Division. The division obtained the flag in 1919 too commemorate the victorious battle against the Bolshevik forces under Vapnyarka urban-type settlement. No significant information has been kept about this flag since that time. However, the very existence of this symbol is an important factor for the military history of Ukraine. It is the only official military flag that has been preserved.

Military units at that time acted offhand using unofficial flags with various symbols on them. Some of those flags were of yellow-blue colours, others had Cossack attributes. They were invented to reflect their state or national identity rather than their military status. It was in 1919 when the UPR Government introduced a unified flag pattern for all the divisions. The flag upper left-hand corner on a field of crimson had to be coloured in yellow and blue, and decorated with gold trident. The central part of the flag had the "UPR" inscription. The name of the division decorated the upper part of the flag, while the phrase "For the Liberation of Ukraine" was put in its lower part. The reverse side of the flag was adorned with the embroidered cross. The flag pommel was decorated with the two bow-tied yellow and blue ribbons. It had a spherical form that symbolized Ukraine, and was topped with a trident.

The 3rd Iron Rifle Division left the territory of Ukraine in 1920. Its flag was kept in the Church of New Jersey (USA). The person who retained the flag was Father Mstislav, Patriarch of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church. Being the adjutant of the UPR Army Chief Ataman Petliura, he participated in the Ukrainian national liberation movement. In 1992 Patriarch Mstislav, the UAOC head, solemnly passed the flag to the 1st Regiment of the newly created Ukraine's National Guard. It was done to show the continuity of military traditions and to prove the symbolism of the struggle of Ukraine for its independence. In 1996 Lieutenant-General Igor Valkiv, Commander of the National Guard of Ukraine, handed the flag to the Central Museum of the Armed Forces of Ukraine.

In general, flags are used in various military rituals and have many symbolic meanings. The Flag of the UPR Army 3rd Rifle Division was an important symbol of the military unit and its national identity. Over time, the symbolic meaning of the flag has acquired its new shades. From the historic point of view it symbolizes the idea of the armed defense of the Ukrainian state as well as succession of this process. At the same time, it confirms the existence of the army itself, because as long as the flag's history is alive, the history of the Army is alive too.

Key words: Ukrainian People's Republic, Army, 3rd Iron Rifle Division, flag.

В українській історичній літературі сформувався певний стереотип стосовно того, що в Армії УНР прапори єдиного зразка було запроваджено лише на прикінцевому етапі Визвольної війни. Однак, виявлений істориком М. Ковальчуком [5, с. 145], наказ військам Дієвої армії ч. 323 від 30 липня 1919 року [6, арк. 119 – 119 зв.], свідчить, що командування Армії УНР запровадило з цього часу в частинах однотипні стяги.

Відомо, що на початку творення української армії не було сприятливих умов для відзначення військових формувань прапорами у розумінні Бойових прапорів військових частин. Військові частини, що постали в Україні у період Визвольних змагань, спонтанно вживали жовто-блакитний прапор, що скоріше було ознакою їх національної або державної приналежності, аніж військовим атрибутом.

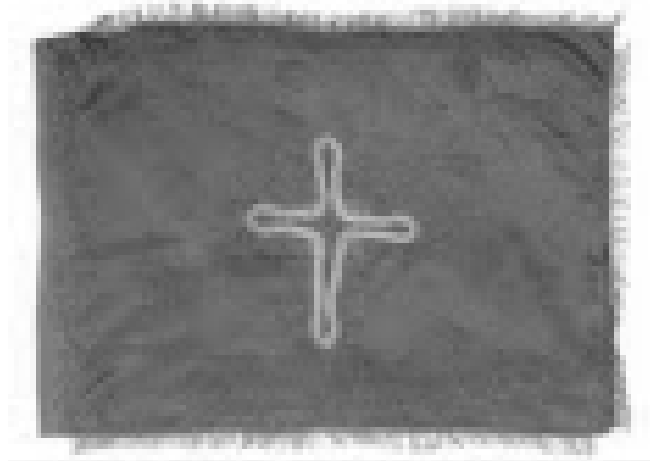
Можливо вважати, що найстаршим прапором Армії УНР є прапор заснований у 1917 році в українізованій військовій частині, яка розташовувалася у Москві. Він мав темно-червоний колір і зображення запорожця (козака з мушкетом) та козацьких атрибутів. Згодом прапор потрапив до України і використовувався 4-м полком січових стрільців, які додали до нього білі стрічки з написом «полк С.С.», а потім Юнацькою спільною школою [3, с. 25; 1; 2].

На розкішно розшитих прапорах Синьої дивізії були зображені св. Покрова (на прапорі Дорошенківського полку), герб України, хрести українського степового типу із козацькими атрибутами – сонцем, місяцем, зорями. Запорозька дивізія мала великий синій прапор із зображенням золотого тризуба, Чорношличний полк – прапор на зразок козацьких полкових хоругв зі скошеним зверху зовнішнім краєм із зображенням черепа та перехрещених кісток і написом «Україна або смерть», 4-й кінний полк – прапор із зображенням св. архистратига Михаїла [3, с. 20]. Усі ці прапори не набули офіційного значення, а створені з ініціативи самих військовиків, що абсолютно не принижує їх історичного значення.

Уряд УНР зробив спробу встановити єдиний зразок військового прапора для дивізій – полотнище малинового кольору, у крижі якого розміщено жовто-блакитний прапор із золотим тризубом. У центрі полотнища напис «У.Н.Р.», зверху – назва дивізії, внизу – «За визволення України». На зворотному боці гаптований хрест. Прапор прикрашали дві жовто-блакитні стрічки, зав'язані бантом біля наверхшя. Наверхшя являло собою державу, на якій стоїть тризуб. Такий прапор отримали 3-тя Залізна дивізія (з жовто-блакитними стрічками) і 6-та Січова дивізія (з малиновими стрічками) Армії УНР [7, с. 4; 8, с. 56; 9, с. 63; 10].

3-я Залізна стрілецька дивізія у 1920 році разом з іншими військовими частинами Армії Української Народної Республіки залишила територію України та припинила своє існування. Прапор дивізії спочатку зберігався в Європі, а згодом, до періоду здобуття незалежності України у 1991 році, він зберігався у церкві м. Нью-Джерсі у США. Зберіг прапор для нащадків Патріарх Української Автокефальної Православної Церкви отець Мстислав, у миру відомий

як Степан Скрипник. Він брав участь у Визвольних змаганнях і був ад'ютантом Головного отамана Армії УНР Симона Петлюри. До України прапор потрапив у 1992 році у першу річницю Незалежності. Патріарх УАПЦ о. Мстислав на Софійському майдані в урочистій обстановці передав його 1-му полку новоствореної Національної гвардії України у знак правонаступності військових традицій та як символ боротьби за незалежність України.

Командувач Національної гвардії України генерал-лейтенант І.Вальків у 1996 році передав прапор до Центрального музею Збройних сил України, де він експонувався в експозиції присвяченій періоду Визвольних змагань. При дослідженні історії побутування прапора встановлено, що у 50 – 60-ті роки, коли він зберігався за кордоном, прапор вже був реставрований – було замінено його полотнище, криж прапора наклеєний на основу і перешито написи.

Національний музей історії Німеччини запропонував використати прапор при проведенні виставки «Перша світова війна. Пам'ять про нації». Це спонукало вивчити стан пам'ятки та можливість її участі у виставці. Вивчивши стан пам'ятки реставратор музею Світлана Михайлова запропонувала перш ніж виставляти прапор на виставці провести його професійну реставрацію. Була проведена значна реставраційна робота пов'язана із демонтажем крижу прапора, очистки його від залишків клею та відновлення й укріплення тканини крижа. Інші частини прапора були очищені від забруднень. Після реставрації прапор експонувався на виставці у Берлінському музеї у 2004 році.

Загалом прапори використовуються у різних військових ритуалах та мають багато символічних значень. Прапор 3-ї Залізної стрілецької дивізії Армії Української Народної Республіки мав значення символу військової частини та її державної приналежності. З часом його значення доповнилось й іншим змістом – в історичному сенсі він символізує спадкоємність ідеї збройного захисту Української держави та як підтвердження існування самої армії, виходячи з того, що допоки існує прапор, існує й історія самої армії.

Література

1. Карпов В. Становлення та розвиток військової символіки України. 1991-2012 рр.: Монографія / В. Карпов. – К.: НАКККіМ, 2014. – 232 с.
2. Карпов В. Історичні витоки української військової символіки та її розвиток в незалежній Україні: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук / В. Карпов. – Переяслав-Хмельницький.: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2015. – 37 с.
3. Карпов В. Військові прапори України / В. Карпов. – К.: Українська хата, 2007. – 56 с.; іл.
4. Карпов В. Військова символіка держави / В. Карпов, Д. Табачник. – К. : Либідь, 2007. – 296 с.; іл.
5. Наказ командування Армії УНР про запровадження у військах прапорів єдиного зразка (1919 р.) / вступ. сл. й публ. док. Михайла Ковальчука; мал. Тараса Штика) // Військово-історичний альманах. – 2006. – Ч.1(12).
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 3172. – Оп. 5. – Спр. 2.
7. Денисюк Ж. 3-я Залізна дивізія Армії УНР : Начерк бойового шляху / Жанна Денисюк // Військово-історичний альманах. – 2002. – Ч. 1(4).
8. Денисюк Ж. Бойовий прапор 3-ї Залізної стрілецької дивізії Армії УНР / Ж. Денисюк // Військова символіка держави: основні проблеми розвитку на сучасному етапі : науково-практична конференція 27 травня 2009 р. (м. Київ). – К. : ДП «Укроборонсервіс»; ЦМЗСУ. – 2009.
9. Денисюк Ж. Бойовий прапор 3-ї Залізної стрілецької дивізії Армії УНР / Ж. Денисюк // Український військовий музей. – 2009. – Ч. 1.
10. Денисюк Ж. Бойовий прапор 3-ї Залізної стрілецької дивізії Армії УНР / Ж. Денисюк // Військово-історичний альманах. – 2013. – Ч. 1-2 (26-26).
11. Карпов В.В. Українська звитяга в символах / В.В. Карпов – К.: Видавець Олег Філюк, 2016. – 421 с.; іл.